

„Noua“ și „vechea“ Atlantidă

I P O T E Z E

ANDREI CORNEA

Orelatare de tip *science fiction* din secolul XVII. Prima, probabil, în acest gen scrisă vreodată: O călătorie începută banal și terminată miraculos. Ca și în *Utopia* lui Thomas Morus, redactată cu peste 100 de ani mai înainte, o corabie navighează prin mările Sudului, *mare incognitum* în secolul XVI. Până la urmă, ajunge la un țărâm misterios și astfel marinarii intră în contact cu Bensalem – o civilizație necunoscută, dar care cunoaște bine tot ce există în lumea veche și încă mult mai mult. Marinarii sînt bine primiți și, treptat, li se împărtășesc câteva din secretele acestei insule fără pereche. În linii mari, bensalemitenii sînt o rămășiță a unei civilizații planetare avansate, dispărută de cel puțin trei mii de ani. Atacați și ei cîndva de atlanții despre care vorbește Platon în *Timaios* și *Critias* (și care nu sînt decît strămoșii amerindienilor, împutinați și ajunși în stare de barbarie din pricina unei catastrofe naturale), au învins și au supraviețuit pe insula lor, ignorați de restul lumii. Un rege înțelept – Salomona, un fel de reîncarnare a biblicului Solomon – a interzis călătoriile bensalemitenilor în alte țări, cu excepția unor misiuni secrete de spionaj științific și tehnologic care au ca scop să aducă toate cunoștințele folositoare ale lumii în Bensalem. Iar pe străinii ajunși pe coastele Bensalemului, localnicii îi tratează atât de bine încît aceia, de parcă ar fi fost eșuați pe tărîmul lotofagilor descris în *Odiseea*, nu mai doresc să se întoarcă. De fapt, nici nu aflăm cum și dacă marinarii ajunși în Bensalem s-au mai întors. Povestirea e neterminată, ca și alte opere ale autorului, ca și dialogul despre Atlantida al lui Platon. Se presupune că nu întîmplător.

Iată, în puține vorbe, „ce se întîmplă“ în *Noua Atlantidă*, mica nuvelă utopică a lui Francis Bacon, apărută recent, într-o nouă și bună traducere, însoțită de un impozant și foarte competent aparat critic, de un studiu introductiv și de

bibliografie, toate opera Danei Jalobeanu. Vreau să subliniez ținuta științifică deosebită a acestei ediții, apărută în colecția „Idei politice fundamentale“, coordonată de Cătălin Avramescu la editura Nemira¹.

Desigur, capitoul esențial al povestirii este acela unde se face descrierea „Casei lui Solomon“ – principala instituție a insulei –, al cărei scop este „cunoașterea cauzelor și a mișcărilor nevăzute ale lucrurilor, lărgirea granițelor stăpînirii omenești, cu scopul îndeplinirii tuturor lucrurilor posibile“². Cititorul modern are de ce să fie încîntat și uimit, aflînd că savanții Casei lui Solomon „cunoșteau chimia organică, mecanica, probabil electricitatea și alte forțe, controlau puterile elementelor, știau să amelioreze plantele și animalele, să obțină alimente artificiale (cu E-uri, oare?), să navigheze prin aer și sub apă, cunoșteau transmiterea la distanță a imaginilor, fonograful, sintetizatorul de sunete, roboții, napalmul și așa mai departe. S-ar putea însă ca tot cititorul modern să fie și altfel impresionat, aflînd că, în mare parte, aceste minuni tehnologice sînt obținute prin ameliorarea sistematică a cunoștințelor obținute prin spionaj de la toate celelalte națiuni pe care bensalemitenii le explorează și le supraveghează în cel mai mare secret, deghizîndu-se sub cele mai anodine înfățișări.

Nu e locul aici pentru o analiză a opusculului lui Bacon sau a opere sale. A făcut-o, de altfel, în studiul său, cu pertință, Dana Jalobeanu. Doresc să fac numai cîteva scurte observații:

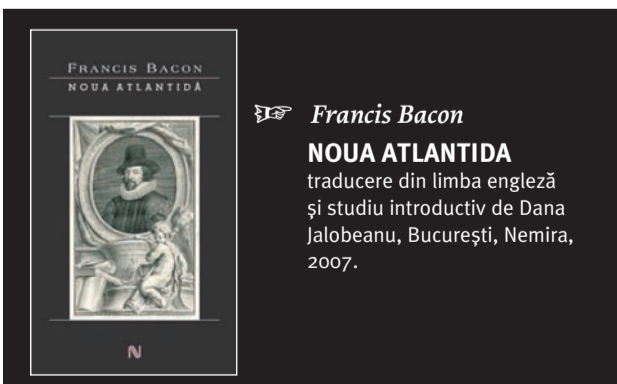
1. Așa cum arată și autoarea studiului, *Noua Atlantidă* este inserată în programul baconian de instituire a noii științe – *Instauratio magna* – și e, pe semne, un fel de romanțare a teoriilor sale din *Novum Organum*, din *Sylva sylvarum* sau din *Advancing of Learning*. Ceea ce atrage atenția este în primul rînd scopul și programul științei (vezi citatul de mai sus), *dedicat stăpînirii și controlului naturii*. Nu mult mai tîrziu, Descartes, în *Discours de la methode*, va susține și el că noua știință, „în locul filosofiei speculative care se predă în școli (...) are ca scop să ne facă stăpîni și posesorii naturii“. Ruptura e clară față de știința și filosofia antice – mai ales acelea ale lui Platon, Aristotel și discipolilor lor –, a căror finalitate primordială era cunoașterea dezinteresată a cauzelor lucrurilor și fenomenelor și numai în mod derivat utilizarea aplicativă a cunoștințelor. Pentru Platon, de exemplu, astronomia trebuia să îndemne, propedeutic, spiritul la contemplarea și

înțelegerea Formelor eterne, inteligibile, pe care mișcările vizibile ale astrelor doar le imitau³. Știința antică era o ocupație de „loisir“ (*scholē* înseamnă în greacă „răgaz“) și, după cum susținea Aristotel, „după ce toate artele au fost născocite, au fost inventate științele, care n-au de-a face nici cu folosul, nici cu desfătarea“, căci „oamenii au luat urma cunoașterii pentru a ști și nu de dragul unui folos practic“⁴.

2. Modernitatea lui Bacon, ca și a altor contemporani, precum Giordano Bruno, Kepler, dar și a unor savanți de mai tîrziu, precum Newton, privește totuși adesea și întens în trecut. Nu mă refer numai la numeroasele informații pe care „noua știință“ le obține, fără recunoaștere explicită, din cea veche, altminteri foarte criticată, ci la ceea ce numesc „obsesia restauraționistă“ a

acestor revoluționari ai cunoașterii. Ei proclamă nu atît o știință absolut nouă, cît una *foarte veche*, redescoperită de ei și restaurată. Nu întîmplător, „institutul“ de cercetări al bensalemitenilor se numește „Casa lui Solomon“, sau „Colegiul lucrărilor celor Șase Zile“, iar regele întemeietor care a organizat deopotrivă cercetarea și statul se numește „Salomona“. Într-adevăr, străvechiul rege al evreilor avea generala reputație de a fi fost autorul unor cărți științifice ezoterice despre natură, pe care – susține Bacon – numai bensalemitenii le mai posedă, „și anume istoria naturală a tuturor plantelor, de la cedrul din Liban pînă la mușchiul care crește pe ziduri, precum și a tuturor lucrurilor care au viață și mișcare“⁵.

Într-o altă lucrare a sa, *Despre înțelegerea anticilor*, Bacon susține că vechi

teorii, precum atomismul lui Democrit, au fost îngropate în uitare și acoperite de dispreț mai ales din pricina lui Platon și Aristotel, dar că ele sînt mai adevărate decît ceea ce a urmat, deoarece restituie mai bine o veche înțelepciune uitată. Aceasta, prezentă în chip alegoric în fablele și miturile Antichității, poate fi abia în epoca modernă înțeleasă, descifrată și profundată⁶. Desigur, uneori Bacon proclamă necesitatea de a se face *tabula rasa* din toate cunoștințele tradiționale, susținînd, ca în *Novum Organum*, LXVIII, că „intrarea în împărăția omului bazată pe științe, ca și intrarea în împărăția cerurilor, nu-i este îngăduită decît aceluia care a devenit asemenea unui copil“. Totuși, așa cum observă și Dana Jalobeanu, Bacon credea totodată că Antichitatea cea mai veche (presocraticii pe care epoca sa îi redescoperise) știa mai multe decît Antichitatea „clasică“, dar că știința presocraticilor ea însăși nu era decît un reflex al unei cunoașteri desăvîrșite primordiale, adamice, pe care Căderea ar fi aruncat-o în uitare, dar pe care marele proiect baconian își propunea să o restaureze⁷. Viitorul și trecutul îndepărtat, preistoric, ajung astfel să coincidă, închizînd ciclul istoriei universale.

3. În această perspectivă, chiar numele cărții, *Noua Atlantidă*, devine semnificativ. Căci să observăm, mai întîi, că locuitorii insulei își numesc ei înșiși „pe limba lor“ (spune Bacon) patria „Bensalem“, adică „fiul celui perfect“

(mai curînd decît „fiul păcii“, cum interpretează Dana Jalobeanu), ceea ce presupune că vorbesc ebraica sau un dialect apropiat. (Aceasta se explică, cred, prin teoria, nu tocmai rară în epocă, că ebraica reprezintă limba primordială a umanității, abandonată după Babel de toate celelalte națiuni, cu excepția „poporului ales“. Bensalemitenii nu erau evrei – observă și Bacon –, dar se aflau mult mai aproape decît alții de condiția primordială.) Pe de altă parte, „vechea“ Atlantidă a lui Platon nu este prezentată ca fiind strămoșa celei „noi“, ci – se arată în povestire – inamica ei, la fel ca în cazul Atenei arhaice despre care vorbea Platon. Atunci ce sens are formula „Noua Atlantidă“? La prima vedere, ea mi se pare născută dintr-o rivalitate și o opoziție față de Platon ca reprezentant emblematic al filosofiei antice clasice. Mai întîi aflăm de la Bacon că Platon ar fi fabulat despre vechea și „măreața Atlantidă“, în legătură cu care, cu excepția existenței și a puterii sale, nu știa de fapt mai nimic precis. O nouă, fie și indirectă, devalorizare a științei și filosofiei Antichității clasice. Simbolic, „vechea Atlantidă“ este deci sinonimă cu fabulația, cu visurile deșarte de mărire, cunoaștere și glorie – poate fi deci, după părerea mea, reprezentarea figurată a „vechii filosofii“ respinse. Acesteia Bacon îi opune „noua Atlantidă“, pe care, ca un bun protestant ce vrea să pară, o atașează mai degrabă Bibliiei și tradiției esoterice despre Solomon decît

elenismului. Vechea știință este deci sortită naufragiului – vechea Atlantidă ar fi fost inundată și a pierit –, în vreme ce „noua Atlantidă“ urmează să prospere și să triumfe, așa cum se va întîmpla și cu noua știință.

4. Paradoxal însă, dacă e citită cu ochii cititorului de azi, „noua Atlantidă“ produce o masivă impresie de „hybris“. E exact impresia pe care și Platon dorise s-o comunice în legătură cu faptele „vechii Atlantide“, după ce aceasta, zic-se, uitase de stirpea ei divină și decăzuse moral, ceea ce atrăsese asupra ei pedeapsa divină. Căci simpla reprezentare a unei societăți geloase pe cunoașterea magnifică pe care o posedă, care îi spionează și îi supraveghează în cel mai desăvîrșit *incognito* pe toți ceilalți, dar nu oferă mai nimic în schimb (în afară de vorbe frumoase despre umanitate), care interzice călătoriile private în străinătate, așa cum e Bensalem, nu are de ce să ne facă plăcere. Ea amintește, uneori teribil de exact, de un stat de tip sovietic. Or, care altele puteau fi scopurile unui asemenea stat dacă nu cucerirea lumii beneficiind de mijloacele tehnice și științifice de care dispunea? (În „Casa lui Solomon“ se produceau și arme superioare celor cunoscute de europeni – amintește, în treacăt, autorul.) Chiar bunăvoința bensalemitenilor față de străini, cărora le oferă un paradis de care aceștia se pot cu greu desprinde, amintește de bunăvoința de pe vremuri a autorităților sovietice față

de unii jurnaliști și scriitori occidentali pe care îi plimbau și îi răsfațau, fără să le arate, desigur, decît ceea ce se cuvenea. Aceștia deveneau „idioți utili“ care prezentau un fals URSS în Occident. Cu alte cuvinte, pentru Occident, „adevăratul URSS“, la fel ca și Bensalem pentru restul lumii, tindea să nu existe.

Să fi dorit atunci Bacon, în pofida entuziasmului său pentru noua știință experimentală, să ne transmită, discret, și un anume avertisment, fie și doar prin titlul dat poveștii sale – *Noua Atlantidă* și nu *Bensalem*, cum ar fi fost mai normal la prima vedere? Să deschidă titlul, prin alăturarea cu modelul platonian, posibilitatea *distopiei*? Să fi vrut Bacon să ne sugereze că Bensalem, cu toate virtuțile sale etice și abilitățile sale cognitive, putea totuși, în viitor, deveni lesne ispitită de sfidare imperialistă și de „hybris“? Că insula savanților, la fel ca și aceea imaginată de Platon, era în fapt o „Atlantidă“?

¹ Francis Bacon, *Noua Atlantidă*, traducere din limba engleză și studiu introductiv de Dana Jalobeanu, București, Nemira, 2007.

² *Ibidem*, p. 141.

³ Platon, *Republica*, 529d.

⁴ Aristotel, *Metafizica*, A, 982b.

⁵ Bacon, *ibidem*, p. 122.

⁶ Francis Bacon, *Despre înțelepciunea anticilor* (trad. Alexandru Posescu), Paideia, București, 2003.

⁷ Bacon, *Noua Atlantidă*, p. 39.